Sanshodhan Samiks

Humanities, Social Sciences, Commerce

Education, Law and Language

Monthly Peer Reviewed International

Special Issue April

PUBLISHED

AADHAR SOCIAL RESEARCH

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded

Scanned with CamScanner

Adat Vyapari Education Society's Degloor College Degloor Dist. Nanded

Impact Factor Value : 3.20 I S S N: 2278-[illegible]

Sanshodhan Samiksha

Humanities,Social Sciences,Commerce, Education, and language& Law Monthly

Peer Reviewed International Research Journal

Special Issue

April – 2017

Chief Editor
Prof.Virag S.Gawande

Editor
Dr.Sanjay j. Kothari
Social Sciences

Editor
Dr. Dinesh W.Nichit
Commerce

Published By
Aadhar Publication - Amravati
(M.S.) India 444604

Scanned with CamScanner

20	उषा कारभारी आहिरे	सूक्ष्म वित्तामध्ये बँका आणि वित्त क्षेत्राची [illegible]	
21	माधव चोले	विदर्भातील [illegible]	
22	डॉ. हृषीकेश दलाई	स्वामी विवेकानन्द के शिक्षा विचार : और आधुनिक शिक्षा पर प्रभाव	
23	प्रा.गणेश तुरक	[illegible] अर्थव्यवस्थातील [illegible] आणि कौशल्ये.	[illegible]

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR

Scanned with CamScanner

ISSN - [illegible]

विदर्भाचे मागासलेपण सद्य:स्थिती

[illegible] पाटे
सहायक प्राध्यापक, [illegible] विभाग [illegible] महाविद्यालय [illegible]

महाराष्ट्राच्या राज्य [illegible] विदर्भाच्या मागासलेपणाचा मुद्दा [illegible] अनुशेष [illegible] मुद्यावरून वारंवार विदर्भातून स्वतंत्र विदर्भ राज्याची मागणी [illegible] उर्वरित महाराष्ट्राच्या तुलनेत मागासलेला राहिलेला आहे. [illegible] शासनाच्या धोरणामुळे विदर्भ मागास राहिलेला आहे. विदर्भाचा [illegible] वारंवार विदर्भ विकासाचे आश्वासन दिले. [illegible] विकासाचे, राजधानी, [illegible] मुंबई, ठाणे, पुणे, [illegible] विकासाबाबतीत दूर राहीलेला आहे. खालील मुद्यांचे आधार विदर्भाच्या विकासाची [illegible] स्वरूप निश्चित करता येईल.

सिंचन :

दांडेकर समितीच्या मतानुसार राज्यातील सिंचन [illegible] विदर्भाचा वाटा [illegible] हेक्टर ([illegible]%) होता. प.महाराष्ट्राच्या तुलनेत [illegible] हेक्टरने मागे होता. ही तफावत दूर करण्यासाठी [illegible]% लाख रुपयांचा निधी आवश्यक होता. [illegible] व पी.सी.सरकार यांच्या अभ्यासानुसार (१९८५-८६) प.महाराष्ट्राची सिंचनक्षमता विदर्भाच्या [illegible] रुपयांनी जास्त असल्याचे आढळले. निर्देशांक व अनुशेष समितीच्या अहवालानुसार ([illegible]) राज्यातील एकूण सिंचन अनुशेष [illegible] कोटी रुपये होता. त्यात विदर्भ [illegible] रुपये ([illegible]%) होता. प.महाराष्ट्राच्या तुलनेत विदर्भातील सिंचन अनुशेष [illegible] ([illegible]%) जास्त आहे. जून २०१० मध्ये विदर्भाचा सिंचनाचा अनुशेष [illegible] प.महाराष्ट्राच्या तुलनेत हा अनुशेष वाढलेला दिसतो. सिंचनात २०१० मध्ये विभागवार [illegible] कोकण-[illegible] हेक्टर ([illegible]%) पुणे-[illegible] हेक्टर ([illegible]%), नाशिक-[illegible] हेक्टर ([illegible]%), मराठवाडा-[illegible] हेक्टर ([illegible]%) अमरावती [illegible] नागपूर-[illegible] हेक्टर ([illegible]%) अशी आणि एकूण विदर्भात [illegible] हेक्टर [illegible] विदर्भात सिंचनात झालेली वाढ प.महाराष्ट्राच्या तुलनेत [illegible] निर्माण होणार जलसिंचनही इतर विभागांच्या तुलनेत फारच कमी आहे. [illegible] [illegible] आहे. [illegible] रोजी कृषी पंपाचा अनुशेष राज्यात [illegible] अनुशेष [illegible] एवढा आहे. या वरून लक्षात येते उर्वरित [illegible] अवस्था आहे.

विदर्भाचे जलसिंचनाच्या बाबतीत इतर प्रदेशांच्या तुलनेत अत्यंत [illegible] शासनाने [illegible] प्रयत्न केलेले आहेत. [illegible] सिंचन प्रकल्पांना [illegible] कृष्णाखोऱ्याकडे वळविला जात आहे. [illegible]

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR Dist. Nanded

Scanned with CamScanner

[illegible] VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S [illegible]OOR COLLEGE [illegible] Biloli Nanded

दिलेले आहेत की निधी इत्तरत्र वळवू नये तसेच उच्च न्यायालयाने ही शासनाला फट[illegible] विदर्भातील जलसिंचनाच्या पाण्यातील ३०% पाणी औष्णिक वीज केंद्रांना लागते. त्यामुळे [illegible] पाणी वापरावर मर्यादा येत असते. आणि ही वीज वापर विदर्भापेक्षा पश्चिम महाराष्ट्राला दिली [illegible]

विदर्भात वन जास्त असल्याने वन कायद्याने अनेक प्रकल्पांना वनजमिनी उपलब्ध करून न दिल्याने अथवा त्यास ५ ते ३० वर्षांचा कालावधी लागत असल्याने अनेक प्रकल्प रखडले आहेत. उदा. १९८३ पासून हुमन प्रकल्प रखडला आहे. सद्यःस्थितीत विदर्भात १४७ सिंचन प्रकल्प [illegible] अडलेले आहेत. या प्रकल्पांची सिंचन क्षमता १२१७. ५९९ हेक्टर आहे. राज्यात प्राथमिक [illegible] असलेले मोठे व मध्यम ९८ प्रकल्प आहेत. त्यापैकी विदर्भातील ७ प्रकल्प आहेत. [illegible] उपलब्ध न झाल्यामुळे आहेत. २५% टक्क्याहून कमी खर्च झालेल्या प्रकल्पांची [illegible] ४८ आहेत त्यापैकी एकट्या विदर्भात २५ आहेत. त्यामुळे सिंचन क्षमता कमी [illegible] पाटबंधारे विभागाला उपलब्ध कर्मचाऱ्यांचा तुटवडा आहे. त्यामुळे वेळेवर काम [illegible] विकास महामंडळात ८४ उपअभियंते, ३७१ शाखा अभियंतांची पदे रिक्त आहेत.

एकंदरीत विदर्भ सिंचनातील अडचणी वनजमिनी कायद्याद्वा. निधी [illegible] दिला जात नाही. शिवाय त्यातील भ्रष्टाचार हेही कारण पुढे आलेले आहे.

विद्युतीकरण :

दांडेकर समितीच्या अभ्यासानुसार ३१ मार्च १९८३ पर्यंत महाराष्ट्रात [illegible] विद्युतीकरण झालेले नव्हते त्यात एकट्या विदर्भाचे २,८७९ खेडी (५२.०५%) विद्युतीकरणापासून दूर होती. प.महाराष्ट्राच्या तुलनेत विदर्भातील १,९४८ खेड्यांचे विद्युतीकरण झालेले नव्हते. [illegible] समितीच्या मतानुसार १९८४ साली महाराष्ट्रात १,४२,८८५ विद्युत पंपसंचाचे [illegible] विदर्भाचे ५७,९८१ (४०.५७.%) विद्युत पंपाचाच समावेश होता. या विद्युत [illegible] रुपये मुल्य ७५३७.५३ लाख रुपये होता.[२] निर्देशांक व अनुशेष समितीच्या अभ्यासानुसार १९९४ साली महाराष्ट्राचा पंप विद्युतीकरणाचा रुपये मुल्यातील अनुशेष १२२२७२ कोटी रुपये होता. त्यात विदर्भाचा अनुशेष ७०३.०४ कोटी रुपये (५७.४९%) होता त्याचवेळी प.महाराष्ट्राचा अनुशेष [illegible] १९८३ सालाच्या तुलनेत २००८-०९ मध्ये विदर्भातील सर्वच जिल्हे राज्यसरासरी [illegible] सर्वच गावात वीज पोहोचलेली आहे. विदर्भाचा सर्व गावात वीज पोहोचली असली तरी कृषी पंपासाठी विजेच्या वापरात उर्वरित महाराष्ट्राच्या तुलनेत विदर्भ फारच मागे आहे. एकट्या पुणे जिल्ह्यात कृषीसाठी जेवढी वीज वापरली जाते तेवढी विदर्भाच्या ११ जिल्ह्यात वापरली जात नाही. [illegible] विपुल असूनही खेड्यापाड्यात पोहोचूनही शेतीसाठी शेतकरी [illegible] [illegible] विपुल नाही. त्यामुळे वीजेचा वापर प.महाराष्ट्रात [illegible] [illegible] मारानयननाला तोंड द्यावे लागते. याला राज्यसरकारची [illegible] धोरणे कारणीभूत आहेत.

[illegible] ४२ औष्णिक विद्युत प्रकल्पासाठी विदर्भाची जमीन, पाणी, जंगल, [illegible] नैसर्गिक [illegible] संपत्ती वापरली जाइल. विद्युत केंद्रातील कोळशाच्या [illegible]

Scanned with CamScanner

हजार टन राख बाहेर पडणार आहे. तर ४२ दिवसाला २७ लाख ६२ हजार टन [illegible] कार्बन मोनो ऑक्साईड सारख्या घातक वायू बाहेर सोडला जाईल. त्यामुळे पर्यावरण दूषित होणार आहे. [illegible] राखेमुळे शेती नापिक होईल. वीज वाहून नेण्यासाठी [illegible] ६२ ते ६० हजार हेक्टर जमिनीवर पूर्णतः गरज भासणार आहे. [illegible] होणार आहे.[४] १ एप्रिल २००९ रोजी विदर्भात कृषी पंपाचा अनुशेष [illegible] अनुशेष दूर करण्यासाठी आजच्या किमतीप्रमाणे अंदाजे २६,००० कोटी [illegible] प.महाराष्ट्रात ३,२४,४५१ कृषी पंपाचे अधिकचे विद्युतीकरण होऊन ४,२२० [illegible] झालेले आहे.[५]

शासकीय सेवा :

विदर्भाला महाराष्ट्रात सामील करताना लोकसंख्येच्या प्रमाणात [illegible] आश्वासन देण्यात आलेले होते. हे आश्वासन पाळले गेले नाही. त्यामुळे [illegible] आहे. इतर रोजगारातही विदर्भवासियांचे प्रमाण फारच कमी आहे. [illegible] तेलंगणा लोकांना नोकऱ्या देण्यात भेदभाव केला. [illegible] नोकऱ्या देण्यात भेदभाव झालेला नाही हे लक्षात घ्यावे लागेल. [illegible] प.महाराष्ट्रात नोकऱ्यांना कोणी भेदभाव न करता दिला जातो हे [illegible]

शिक्षण क्षेत्र :

विदर्भ विकास महासभेच्या अभ्यासानुसार (१९८०) शाळा [illegible] महाराष्ट्रात २०४८ होती. त्यापैकी ६,६२४ खेडी विदर्भातील होती. [illegible] आणि दोन [illegible] महाविद्यालये होती नागपूर विद्यापीठात [illegible] महाराष्ट्रातील [illegible] विद्यार्थ्यांवर ६००० रुपये इतका खर्च केला गेला. [illegible] [illegible] त्यापैकी विदर्भात फक्त २६ होत्या. प.महाराष्ट्रात १६२ [illegible] [illegible] अभ्यास [illegible] विद्यार्थी नाव नोंदणीतील अनुशेष [illegible] [illegible] (१६.१५%) [illegible] महाविद्यालयांचा [illegible] [illegible] महाराष्ट्राचा वाटा [illegible] [illegible] व महाविद्यालयांचा संदर्भ घेतला असता, महाराष्ट्रात शिक्षणाच्या [illegible] [illegible] (५५.८%) होता. प.महाराष्ट्राच्या तुलनेत [illegible]

[illegible]

१९८२-८३ च्या तुलनेत २००८-०९ मध्ये विदर्भात माध्यमिक शाळांची संख्या (दर [illegible] लोकसंख्येमागे) वाढल्याचे दिसते. विद्यार्थी नाव नोंदणीतही वाढ झालेली दिसते पण राज्यस्तराची सरासरी ओलांडणारा एकही जिल्हा विदर्भात नव्हता. शिक्षकांची संख्याही वाढल्याचे दिसते. [illegible] शिक्षकांची संख्या वाढल्याचे दिसते.

१९८२-८३ च्या तुलनेत २००८-०९ मध्ये विदर्भात दर एक लाख लोकसंख्येमागे विद्यार्थी प्रवेश संख्या वाढलेली दिसते. तसेच शिक्षकांची संख्या, शाळांची संख्याही वाढलेली दिसते. एकंदरीत शासकीय शैक्षणिक सेवा सुविधा विदर्भाला पुरेशा दिलेल्या होत्या. पण प.महाराष्ट्रात खाजगी शिक्षण संस्थांचे जाळे विशेषत: पुणे परिसरात वाढलेले दिसते.

कृषी क्षेत्र :

दांडेकर समिती अभ्यास अहवालानुसार भूविकास मागासलेपणाचे एकूण मूल्य [illegible] लाख रुपये होते. त्यात विदर्भाचा वाटा ११६८.१२ लाख रुपये तर प.महाराष्ट्रात [illegible] लाख होते.पश्चिम महाराष्ट्रात जास्त असण्याचे कारण पीकाखालील जमीन जास्त [illegible] ८९०३.५० लाख रुपये अनुशेष होता. त्यात विदर्भ ४७९०.५० त [illegible] रुपयांनी विदर्भापेक्षा कमी आहे. राज्यात फलोद्यान विकास अनुशेष २८४.[illegible] लाख रुपये त्यात विदर्भ १.१७ तर प.महाराष्ट्राचा २१९.३७ लाख रुपये होता. जास्त असण्याचे कारण फलोद्यान [illegible] प्रभुसीता व पी.सी. सरकार यांनी १९८५-८६ साली खत उपयोगीता, ट्रॅक्टर वापर, आणि कृषी [illegible] बॅकपत विदर्भात अनुक्रमे १४.४८, २५.१ व २२.९३ टक्के होते. तेच प्रमाण [illegible] ५४.७८ व ५५.८६ टक्के होते. अर्थात मोठी तफावत होती. निर्देशांक व अनुशेष समिती [illegible] शेती विकासातील अनुशेष एकूण राज्यात ७८८.५५ कोटी होता त्यात विदर्भाचा ३०७.[illegible] तर प.महाराष्ट्राचा ८९.३० कोटी रुपयाली कमी होती.

राज्यात २००८ साली पिकाखालील सिंचन क्षमता कोकण-[illegible] पुणे-[illegible] ५१.५२, मराठवाडा-४४.४९ तर विदर्भात ३७.११ एवढी होती अर्थात [illegible] महाराष्ट्रात आणि सर्वात कमी विदर्भात होती. १ एप्रिल २००[illegible] रोजी [illegible] २,४२,७११ एवढा आहे. आजच्या किंमतीप्रमाणे २६०० कोटी रुपये खर्च करावे लागतील. [illegible] महाराष्ट्रात त्यावेळी (२००९) ३,९४,४५१ कृषी पंपाचे अधिकचे विद्युतीकरण झालेले आहे व त्यावर ४२२० कोटी अधिक खर्च झालेला आहे. २००७-०८ मध्ये राज्यात [illegible] आहे त्यात विदर्भात फक्त ३१,४०६ तर प.महाराष्ट्रात २,५२,८८६ इतकी आहे. [illegible] ४[illegible] हेक्टर आहे. पुणे विभागात-३,२९,४६० हेक्टर तर [illegible] आहे. शेतीसाठी [illegible] विदर्भात वीज वापर फारच कमी आहे.[७]

आरोग्य सेवा

दांडेकर समितीच्या अभ्यास अहवालानुसार राज्यात ३६४ [illegible] (२[illegible]) अनुशेष विदर्भात तर पश्चिम महाराष्ट्रात [illegible] वाटा [illegible]

ISSN - 2278-9308

... VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S ... DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR ... Dist.Nanded

अनुशेष ७५६० होता. त्यात विदर्भात १४७३ तर प.महाराष्ट्रात ३२२६ खाटांचा होता. आरोग्य सेवांचे रुपये मुल्ये अनुशेष राज्यात २२,१२१ लाख रुपये तर विदर्भात ४९२१.६० लाख रुपये हा. पश्चिम महाराष्ट्रात अनुशेष जास्त होता. कारण येथे खाजगी आरोग्य सेवेचा आधार घेतलेला नाही. [illegible] महाराष्ट्राचा अनुशेष जास्त दाखविला आहे. प्रभुसीता व पी.सी.सरकार यांनी विदर्भातील प्राथमिक आरोग्य केंद्राचे व रुग्णालयातील खाटांचे प्रमाण ३०.३४% व २६.७३% होते. त्याचवेळी पश्चिम महाराष्ट्रातील हेच प्रमाण ४१.०% व ५१.२१% होते यावरुन आरोग्य सेवेतील असंतुलन लक्षात येते. निर्देशांक व अनुशेष समितीच्या मतानुसार आरोग्य सेवेतील अनुशेष रुपये १२२३ कोटी होता. त्यात विदर्भाचा [illegible] २२३.१६ कोटी रुपये होता.

२००८-०९ पर्यंत एक लाख लोकसंख्येमागे उपलब्ध दवाखान्यांची संख्या आकडेवारीनुसार [illegible] जिल्ह्यात घटलेली आहे. आरोग्य सुविधेबाबत अनेक जिल्हे खुपच मागास आहेत. प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या बाबतीत फक्त नागपूर जिल्हा राज्यसरासरीपेक्षा खाली आहे. बाकीचे सर्वच जिल्हे [illegible] बरोबरीला आहेत गडचिरोली जिल्हा तर अव्वल स्थानावर आहे. गडचिरोली जिल्ह्यात [illegible] आरोग्य केंद्र आहेत. दर एक लोकसंख्येमागे ११ सरकारी रुग्णालये असल्याचे दिसते. [illegible] गडचिरोली जिल्हा वगळता अन्य १० जिल्हे राज्य सरासरीपेक्षा खाली आहेत.[३२]

विदर्भात आरोग्यसुविधेबाबत शासनाचा प्रयत्न होत असला.तरी सुविधेबाबत स्थिती [illegible] झाल्याचे दिसते.विशेषतःकुपोषणाचे प्रमाण घातक ठरत आहे.आरोग्य सुविधेची व्यवस्था [illegible] नाही.

रस्ते विकास :

१९६१ ते १९८१ पर्यंत २० वर्षात रस्ते विकास योजनाला ठरलेले लक्ष्य निर्धारित करताना महाराष्ट्रात रस्त्यांचा अनुशेष ३१,८२८ कि.मी.चा निर्माण झाला. त्यात विदर्भाचा अनुशेष [illegible] कि.मी. (४४.२१%) होता. त्याचवेळी तीन विभागाचा एकूण अनुशेष १६,७४६ कि.मी. ([illegible]%) [illegible] अनुशेष बाबत प. महाराष्ट्राशी तुलना केली असता विदर्भाचा अनुशेष पश्चिम महाराष्ट्रापेक्षा [illegible] कि.मी. ने (२६.१८%) जास्त होता.[९] दांडेकर समितीच्या मतानुसार १९८२ साली महाराष्ट्रात [illegible] खेडी रस्त्यांशी जोडली गेली नव्हती. त्यात विदर्भात ७३३३ (४१.१७) इतर तीन विभागात [illegible] (५८.८३%) होती तसेच रस्ते मागासलेपणात एकूण रुपये अनुशेष ६००२० लाख रुपये [illegible] विदर्भाचे २९,१४३ लाख रुपये (४८.५५%) उर्वरित तीन विभागांचे एकूण रुपये [illegible] लाख (५१.४५%) आहे.[१०] प्रभुसीता व पी.सी.सरकार यांच्या अभ्यासानुसार रस्ते विकास [illegible] जिल्हे १९८५-८६ साली राज्य सरासरी पेक्षा खाली होते. म्हणजेच अविकसित होते. त्याचवेळी [illegible] महाराष्ट्रातील सर्वच जिल्हे विकसित स्तरात होते.[११] निर्देशांक व अनुशेष समितीने [illegible] विकास अनुशेष २३२७.२६ कोटी रुपये दाखविला त्यात विदर्भाचा [illegible] (२८.८८%) विदर्भाचे मागासलेपण अधिक आढळले.[१२] ३१ मार्च २००८ [illegible] मार्गाचे निर्धारित लक्ष गाठलेले होते. पण राज्य महामार्ग आणि जिल्हा [illegible]

Scanned with CamScanner

ISSN - [illegible]

[illegible] COLLEGE, DEGLOOR

होती. त्याचवेळी उर्वरित महाराष्ट्राची १००% प्रगती होती. अन्य जिल्हा मार्गाच्या बाबतीत [illegible] ७९% होती तर उर्वरित महाराष्ट्राची १०० % च्या आत होती. गाव रस्त्यांचे उद्दिष्टे मात्र ५[illegible]% पूर्ण [illegible] शकले होते. ही चिंताजनक बाब होती. ३१ मार्च २००८ रोजी राज्यातील ३३४ खेड्यांना रस्ते [illegible] सर्वात जास्त खेडी विदर्भात १७३ होती. जवळपास ५८.% होती.

१ एप्रिल २००९ रोजीचा रस्त्यांच्या एकून अनुशेषापैकी विदर्भातील ७५.८८% मराठवाडा ८.८७% तर कोकण, नाशिक व पुणे विभाग मिळून उर्वरित महाराष्ट्र १५.२५% होता. दांडेकर समितीच्या अनुशेष मुल्याप्रमाणे १ एप्रिल २००९ रोजी विदर्भाचा रस्त्यांचा अनुशेष दूर करायला ६५०० कोटी रुपये खर्च करावे लागेल.[१३] मार्च २०११ रोजी राज्यात कोणत्याच रस्त्याने न जोडलेली खेडी २२७ होती त्यापैकी विदर्भात १०९ (४८.१%) होती. एकंदरीत १९८० नंतर विदर्भात काही प्रमाणात रस्त्यांचा अनुशेष दूर केल्याने प्रगती झालेली आहे. पण अनेक समितीच्या अभ्यास अहवालावरुन राज्य स्थापनेपासून इतर विभागाच्या तुलनेत विदर्भ मागास राहिला आहे.

उदयोगधंदे व रोजगार :

विदर्भ विकास महासभेच्या अभ्यासानुसार १९६० ते १९७८ या १८ वर्षाच्या दरम्यान महाराष्ट्रात एकूण ३६९० कारखाने होते. त्यात विदर्भात फक्त १५६ तर कोकण व पश्चिम महाराष्ट्रात ३१५९ होते अर्थात ८२% औद्योगिक उत्पादन कोकण व प.महाराष्ट्रात केंद्रीत झालेले होते. वि.वि.महासभेच्या मते उद्योगाबाबतीत विदर्भाचा २००० कोटी रुपयांचा अनुशेष निर्माण झाला आहे. १९८०-८१ साली विदर्भात कापूस उत्पादन ४९,८७,९१६ क्विंटल असून सुतगिरण्या ५ तर प.महाराष्ट्रात ८,९८,०३६ क्विंटल कापूस आणि सुतगिरण्या मात्र ११ होत्या. १९६० ते १९७८ या काळात जेवढे उद्योग सुरु झाले त्यात २,६७,७०८ लोकांना रोजगार उपलब्ध झाला, त्यावेळी विदर्भात १,१२६ लोकांना (०.४२%) तर कोकण व पश्चिम महाराष्ट्रात १,४८,३५८ लोकांना रोजगार मिळाला होता.

दांडेकर समितीच्या मतानुसार १९६२ ते १९८३ या काळात शासनाने उद्योगधंद्यासाठी विविध सुविधा पुरविल्या त्यात उदयोगासाठी ९८०५ प्लॉटस वितरित केले. त्यात १८०६ (१८.४०%) विदर्भात प.महाराष्ट्राला ४९०१ प्लॉटंस (४९.९८%) वितरित केले. याच काळात महाराष्ट्रात उद्योगासाठी ९३१६.१०लाख रुपये खर्च केले. त्यात विदर्भ ११२५.५४ (१२.६%) लाख रुपये, पश्चिम महाराष्ट्र व कोकणाला अनुक्रमे ३५१५.६८ (३७.८७%) व ३७९४.९६ (४०.३३%) लाख रुपये खर्च करण्यात आले. १९८९ साली महाराष्ट्रात एकूण कामगारांची संख्या ५,८२,३४४ होती. त्यात विदर्भात केवळ ९५,३९५ (१६.२१%) प महाराष्ट्रात ३०१८५४ (५१.३०%) असे प्रमाण होते.

[illegible] काळे व व्हि.एम.वेद्य यांच्या अभ्यासानुसार १९९२ साली महाराष्ट्रात [illegible] कारखान्यातील कामगाराचे सरासरी प्रमाण १४५०.६५ होते. त्यावेळी विदर्भात [illegible] तर उर्वरित महाराष्ट्राचे सरासरी प्रमाण ११६९.९२ होते.[१४]

३१ ऑक्टोबर २००८ रोजी विशेष आर्थिक क्षेत्र संख्या गुंतवणूक आणि रोजगार [illegible] प्रकल्प ९ विदर्भात तर सर्वात जास्त कोकणात २५ [illegible] मराठवाडा [illegible] गुंतवणूक सर्वात कमी मराठवाडा ४०.४१ कोटी [illegible]

Scanned with CamScanner

कोटी रुपये सर्वात जास्त गुंतवणूक कोकण१,१०,५८१ कोटी रुपये त्यानंतर प.महाराष्ट्रात २९,६६८ कोटी रुपये आहेत. रोजगार क्षमता सर्वात कमी मराठवाडा १.५६ लाख, विदर्भात ५.०९६ लाख, कोकण सर्वाधिक रोजगार ४२.०५ लाख तर प.महाराष्ट्रात ११.३७ लाख आहे.

३१ डिसेंबर २००८ रोजी सूक्ष्म,लघु आणि मध्यम प्रकल्प विदर्भात [illegible] आहेत. त्यातील रोजगार क्षमता १४६८९६ एवढी आहे. जास्त प्रकल्प हे पुणे, कोकण आणि [illegible] विभागात आहेत. त्यांची रोजगार क्षमताही सर्वाधिक आहे. तर मराठवाड्यात सु.ल.म [illegible] प्रकल्प २९५ आहेत आणि रोजगार क्षमता ४८७९८ एवढी आहे. ही सर्वात कमी रोजगार क्षमता आहे.

सामुहिक विकास योजने अंतर्गत (२००७) औद्योगिक विकास बाबतीत तालुके [illegible] असता सर्वात जास्त मागास तालुके मराठवाड्यात ७०, विदर्भात ६०९ [illegible] मध्ये त्याचे प्रमाण कमी आहे उद्योगात विकसित तालुके पश्चिम महाराष्ट्रात जास्त आहेत.

सहकारी उद्योग (२००८-०९) सर्वात जास्त सहकारी उदयोग पुणे, ३४, नाशिक-[illegible] आहेत सर्वात कमी विदर्भात ०७ आहेत मराठवाड्यात १३ आहेत. सर्वात कमी रोजगार [illegible] एवढी आहे. सर्वात जास्त रोजगार क्षमता पश्चिम महाराष्ट्रात आहे.

एकदरीत मोठी, लहान उद्योग, त्यांची संख्या, भांडवल गुंतवणूक आणि रोजगार या बाबतीत कोकण-(बृहन्मुंबई वगळून) नाशिक, पुणे मोठ्या फरकाने पुढे असल्याचे दिसते. तर औरंगाबाद, [illegible] आणि नागपूर हे मोठ्या फरकाने मागे असल्याचे दिसते. अर्थात औद्योगिक विकासाच्या बाबतीत विदर्भ हा मागास राहिलेला आहे. पश्चिम महाराष्ट्रात उद्योगासाठी विदर्भातील खनिजसंपत्ती [illegible] प्रमाणात वापरली जाते. आणि ज्या विदर्भात मुबलक खनिजसंपत्ती वनसंपत्ती वीज आहे. त्यांना रोजगारासाठी पुणे, नाशिक, ठाणे मुंबईकडे जावे लागते.[१६]

अशा प्रकारे शासकीय - गैरशासकीय समित्यांच्या अभ्यास अहवालावरुन विदर्भ हा पश्चिम महाराष्ट्राच्या तुलनेत फारच मागास असलेले स्पष्ट होते.

संदर्भ सुची :-

१. op-cit, indicators and backlog committee, २०००, page ४७-४९

२. पुर्वोक्त, उखळकर आ. श्री. १९८३, पृ. १०-११

३. Kale yoganand and v. m. vaidya,१९९०, separate vidarbha the only alternative page,१-३

४. अर्थबोध पत्रिका खंड ९ अंक १२ मार्च २०११, पृष्ठ-१६,१७

५. ॲड.मधूकर किंमतकर,१४ ऑगस्ट २०१०, भविष्यातील विकासाकरीता [illegible] राज्याशिवाय अन्य पर्याय नाही. विदर्भाला सुखी करा, साधना, पुणे , पृष्ठ- २३

६. [illegible] अरुण [illegible] कडुकर, २००६ मुळे, विदर्भाचे मागासलेपण [illegible] मंडळ : एक अभ्यास, राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन विभाग, पुणे विद्यापीठ [illegible]

७. मधुकर किंमतकर, १४ ऑगस्ट २०१०, भविष्यातील विकासाकरीता [illegible] राज्याशिवाय अन्य पर्याय नाही. साधना पूणे पृष्ठ २२,२३

Scanned with CamScanner

८. अर्थबोधपत्रिका खंड ९ अंक १२ मार्च २०११ पृष्ठ २२,२३

९. उखळकर आ. श्रा. १९८३, विदर्भ : आर्थिक विकास आणि अनुशेष, विदर्भ विकास महासभा प्रकाशन नागपूर, पृ. ५-७.

१०. prabhu seeta, k and p. c. sarkar, १९९२ Identification of levels of devlopment :case of maharashtra, economic and political weekly- (EPW) september page-१९३५-१९३६

११. Report of Indicators and backlog committee, २००० Government of maharashtra,
Department of planing, bombay page. ४०-४१

१२. पुर्वोक्त, उखळकर, आ. श्रा. १९८३, पृ ८,९

१३. अॅड.मधुकर किमतकर,१४ ऑगस्ट २०१०, भविष्यातील विकासकरीता वेगळ्या विदर्भ राज्याशिवाय अन्य पर्याय नाही. विदर्भाला सुखी करा, साधना, पुणे , पृष्ठ- २३

१४. हेमंत अरुणराव कडुकर, २००६ जुलै, विदर्भाचे मागासलेपण आणि विदर्भ वैधानिक विकास मंडळ : एक अभ्यास, राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन विभाग, पुणे विद्यापीठ पुणे. (अप्रकाशित)

१५. महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी , २००८-०९ अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय नियोजन विभाग महाराष्ट्रशासन मुंबई. पृष्ठ-११०

१६. महाराष्ट्राची आर्थिक पाहणी , २००८-०९ अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय नियोजन विभाग महाराष्ट्र शासन मुंबई. पृष्ठ-१०८, १०९, ११०, १११

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded

Scanned with CamScanner